

ЖЕЉКО ЛАЗИЋ*

Академија за националну безбедност
Београд

КРИСТИЈАН ЂУЛИЋ

Београд

УДК 342.7:351.78

Прегледни рад

Примљен: 11.08.2020

Одобрен: 26.09.2020

Страна: 289-303

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА УГРОЖАВАЊА ЉУДСКИХ ПРАВА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Сажетак: Људска права су данас појам који без тешкоћа користе правници, политичари и многи други, али веома често није сасвим јасно која све значења има овај појам, стога се и становишта о томе шта се подразумева под људским правима могу прилично разликовати, као и становишта о томе како и чиме се угрожавају људска права. Људска права нису тековина савременог друштва, разматрања људских права могу се видети у различитим историјским списима. У зависности од степена развоја одређеног друштва, лепеза људских права била је шира или ужа, као и облици њиховог угрожавања. Савремено друштво са бројним позитивним тековинама са собом носи и различите модалитете угрожавања људских права. Некада су облици угрожавања замагљени и тешко видљиви, а некада недвосмислено и транспарентно манифестни. У раду се анализира феноменологија угрожавања људских права у савременом друштву и приказује читава лепеза различитих облика угрожавања.

Кључне речи: друштво, угрожавање, права, безбедност, заједница, облици

Уводна разматрања

Право је у формалном смислу творевина староримске традиције (што се посебно види из списка великих римских правника од II до VI века) чији је идејни и културни оквир установљен већ током ране републике (Hart, 1955: 175). Цар Јустинијан (VI век) уводи појам природног закона, што представља правну артикулацију стоичке идеје (*coīnos nomos*), односно заједничког поретка за читав свет (Острогорски, 1969: 94). Мисао о људском достојанству и људским правима и слободама умногоме је присутна у европској филозофији, посебно у периоду од XVI века. Већ опсежни пасажии филозофских расправа Томаса Хобса (*De Civitas* и *Левијатан*, пре свих) односе се на тумачења релације: закон (Бог) и власт, те положају човека у том односу и могућности остварења његових природних права и слобода (Hobs, 1961: 234). Правни документи

* zeljkolaz@gmail.com

у старом веку садржали су дефиниције људских права и слобода. Један од тнајпознатијих закона у старом веку био је Хамурабијев законик, писан клинастим писмом и садржавао је одредбе којима се „дају правда сирочету и удовици, као и заштита угњетеном човеку“ (Djurant, 1995: 227). Хамурабијев законик прописивао је казне за преступништва, силовања и разбојништва, као и смртну казну за починиоце разбојништва. Временом у судском поступку старог века сведочење добија на значају као доказно средство, поред писаних доказа искази сведока су најзначајнији, али још увек су присутна ирационална доказна средства као што је Божји суд бацања у реку у случају оптужбе за враџбине (Аврамовић, 2000: 120).

Деспотска организација у Египту, подразумевала је да фараон одлучује о могућности помиловања осуђених на смртну казну, па се фараон сматрао „господарем људи и њихових живота“. Владар се ипак старао о својим поданицима и о њиховим правима, а у прилог томе сведочи и један запис из доба царства којим је фараон поставио државног чиновника и дао му упутства како да се опходи према појединцима који му се обраћају са својим молбама, упућујући га да своју функцију обавља непристрасно и праведно, наглашавајући да се не сме правити разлика према материјалном богатству и друштвеном статусу појединаца (Аврамовић, 2000: 135).

Атински период је познавао уважавање појединачних или личних права грађана њиховим учешћем у дефинисању садржаја закона који се доносе и примењују, што се манифестује радом народне скупштине (еклезije) (Аврамовић, 2000: 167). У Атини и Риму људи су лична права остваривали учешћем у управљању полисом, јер је учешће у животу полиса и брига о његовој виталности била једина активност достојна Атињана“. Оснивање народних судова у Атини касније ће се у модерној Европи назвати суђење са поротом (Djurant, 1995: 279).

Људска права у данашњем облику су тековина новијег времена, а као правна тековина први пут су оформљена у Декларацији о независности САД из 1776. године (*Декларација о независности*, 1776), док је значајан напредак донела Француска револуција, односно Декларација о правима човека и грађанина из 1789. године (*Декларација о независности*, 1789). Потреба за поштовањем људских права, изискује да се поставити важно питање: која су то савремена људска права и слободе, тако судбински везани за садржај правне државе и владавине права? Одговор је: пре свих, то су субјективна права која сваки човек поседује као припадник људског рода (Димитријевић et al, 1997: 25). Упркос томе, владе бројних држава су у појединим периодима самовољно додељивале или ускраћивале та субјективна права (Митровић, 2003: 17). Постављање људских права у сам врх међународне политике и друштвених питања, у великој мери је резултат суочавања нација са нацистичким Холокаустом (Драгишић et al, 2015: 76).

Карл Шмит је у свом спису „Законитост и легитимност“ покушао да либералне садржаје правне државе замени националсоцијалистичким идејама и идеалима. Таква „национал-социјалистичка правна држава“, као супротност

„либералној правној држави“, требало би да обезбеди ред, дисциплину и реформисану правду (Schmitt, 1932: 95). Тај ред, дисциплина и реформисање у пракси су значили стварање тоталитарне нацистичке Немачке, државе која је пример највеће злочиначке творевине у историји људске цивилизације, творевине са масовним легализованим кршењем људских права и оног најважнијег – права на живот. Са њихове нацистичке тачке гледишта они су били правна држава, давали су легитимитет злочину, легализовањем злочина кроз бројне законе (Лазивић et al, 2016: 83). Следећа листа показује 29 од укупно више од 400 правних органичења која су наметнута Јеврејима и другим групама за време првих шест година нацистичког режима (Лазивић, 2016):

Оно што данас многи аутори истичу јесте да геноцид, политичка тортура, кршење људских права и многи други друштвени феномени морају, без разлике имати ургентан и једнак третман, без обзира на заједницу у којој се одигравају (Драгишић et al, 2015: 76). Нажалост, бујање нацистичких и шовинистичких идеја је упркос свему и данас присутно. Све је присутнија и опасност од теократске политике која одбацује учење о урођеним људским правима (Томишат, 2006: 51). Постоји још једна скривена опасност: „власт из сенке“ у најразвијенијим савременим државама којој људска права у условима правне државе и владавине права свакако нису најпожељнији циљ (Митровић, 2003: 19).

Појам људских права

Људска права сматрају се тековинама цивилизације и обухватају све нације, народе и државе. Усмерена су пре свега према држави, која их правним прописима не прописује, нити одобрава већ за њих гарантује јер „сврха људских права јесте заштита људске делатне способности, а, тиме и заштита људи као делатника од злостављања и угњетавања“ (Игњатијев, 2006: 16). „Људска права морају се поштовати и имплементирати у законодавни оквир уз доследно спровођење од стране сваке државе. Сам појам људских права је уско везан за демократију. Уколико је заштита људских права адекватна и задовољавајућа, самим тим је и држава демократска, заснована на начелима демократије, при чему „људска права су важна средства заштите људских бића од свирепости, угњетавања и понижавања (Игњатијев, 2006: 17).“ Људска права деле се на грађанска и политичка права. У грађанска права спадају: забрана ропства, слобода мишљења, вероисповести и сл. Држава мора да гарантује права на слободне изборе, на правично суђење, и на сигурност. Ова права су апсолутна права, одмах остварљива и за државу не представљају никакав трошак., социјална, економска и културна права., У ову групу спадају: право на рад, право на запошљавање, и право на ограничено радно време. Људска права и сама држава мора поштовати јер сваки појединац поседује слободну вољу као слободно биће. Дакле, услов за поштовање људских права представља њихово дефинисање, као и социјалној и политички оквир у којем се остварују људска права. У складу са тиме, дефиниције ових појмова отварају више питања него

што доприносе њиховом прецизирању, неки теоретичари се одлучују за дефинисање основних претпоставки као општих елемената за одређивање појмова о којима је реч (Claude, 1989: 16). Природна права су утемељена у људској природи и сугеришу везу са идејом о постојању права „прирођених човеку“ (Foner, 1945: 273). Културолошки аспект људских права такође је значајан, јер култура значајно детерминише понашање људи и предуслове за остваривање људских права и слобода.

У савременом праву о људским правима опште прихваћено је начело да су сви људи једнаки. Начело једнакости се посматра као и начело недискриминације. Реч дискриминација је латинског порекла и значи разликовање, што би у случају људских права представља „недозвољено разликовање“. У међународном праву је забрањено да било ко трпи последице због тога што се разликује од других људи по боји коже, полу, вероисповести, политичком уверењу, социјалном пореклу, имовини. Заједничко за све основе у разликовању је то да су то углавном људске особине које људи не стичу својом вољом и чине их припадницима неке веће групе против које је дискриминација усмерена, и „тамо где људска срећа, благостање, сигурност-најзад сам људски живот у потпуности зависе од нечије туђе милостиње и добротинства, ма колико оно о приликама било издашно, да ту не може бити говора о животу достојном човека (Игњатијев, 2006: 8).“

Према уобичајеном разумевању основних права у уставноправној теорији указује се на „вишедимензионалитет“ основних права, у којима се запажа најмање њихов двоструки карактер. С једне стране, основна права можемо посматрати као индивидуална субјективна права, односно, основна права која обезбеђују правно стање појединца у његовим фундаментима (Stojanović, 2007: 292). Са друге стране, основна права се појављују као основни елементи објективног поретка заједнице. Правилно схваћена основна права нису само субјективне слободе, већ и објективне вредности. У објективном смислу, основна права представљају систем вредности заједнице, а држава је за њих одговорна (Piertoht et al, 2009: 26).

Заштита људских права

Заштита људских права се може посматрати са два аспекта - унутрашњег и међународног. Унутрашњи систем заштите људских права је старији, институционално боље изграђен, јер су националне институције готово увек институције заштите. Основ овакве заштите чини устав као темељни документ, као *lex fundamentalis* и *lex superior*. Међународна заштита људских права новијег је датума и интензивно је развијана након Другог светског рата. Основ овакве заштите јесу међународни уговори држава, а један од начина реализације права садржаних у овим документима су и међународне институције, пре свега са обележјима судског органа. „Треба најпре потписати међународни споразум којим се прецизно дефинишу и брижљиво набрајају различита индивидуална права. Треба затим да се свака држава обавезе да ће предузети неопходне мере

ради спровођења права у питању у своје уставно право. Треба, најзад, да међународни организам управног или судског карактера бди над извршавањем овог уставног права (Delbez, 1964: 199)...“

До данас је усвојено више од четрдесет уговора, резолуција и других мултилатералних (универзалних и глобалних) докумената обавезујућег карактера, који се сматрају међународним изворима људских права и у колизију су са унутрашњим правом држава потписница. Они су у неким случајевима још прецизније и конкретније дефинисали људска права, а у неким чак и проширили одређена права и заштите. При томе треба посебно имати у виду да су повеље, конвенције, споразуми и уговори о људским правима динамични документи, односно „живи инструменти“ које треба тумачити у складу с развојем савремених околности. С друге стране, усвојено је и више декларација које су препоручујуће-нормативног карактера, а то су: „Универзална декларација о људским правима из 1948. године“, „Женевска конвенција из 1948, ревизија 1949. године“, „Међународна конвенција о азилу 1951. године“, „Декларација о уклањању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вероисповести или убеђењима из 1981. године“, „Декларација о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотребе власти из 1985. године“, „Декларација о заштити свих особа од насилног нестанка из 1992. године“, „Декларација о правима лица која су припадници националних, етничких, верских или језичких мањина из 1992. године“ (Наранчић, 2015: 31).

За нас је веома значајна и Европска конвенција о људским правима (енгл. European Convention on Human Rights, фр. la Convention europeenne des Droits de l'Homme) као правни акт Савета Европе о заштити слобода и права, донет у Риму, у Италији, 4. новембра 1950. године. У периоду од 1950. до 2004. године, Конвенцију је потписало 46 земаља. Потписивање је означило прихватање обавезе поштовања права и слобода, као и признавање надлежности Европског суда за људска права. Конвенција има укупно 59 чланова, при чему посебан значај има члан 1 којим се утврђује обавеза свих држава потписница да поштују права и слободе које иста гарантује. Права и слободе које гарантује Конвенција су:

- право на живот (чл. 2)
- забрана мучења, нечовечног и понижавајућег поступања (чл. 3)
- забрана ропства и принудног рада (чл. 4)
- право на слободу и сигурност (чл. 5)
- право на правично суђење (чл. 6)
- кажњавање само на основу закона (чл. 7)
- право на поштовање приватног и породичног живота (чл. 8)
- слобода мисли, савести и вероисповести (чл. 9)
- слобода изражавања (чл. 10)
- слобода окупљања и удруживања (чл. 11)
- право на склапање брака (чл. 12)
- право на делотворни правни лек (чл. 13)
- забрана дискриминације (чл. 14) (Пешић, 2015: 7).

У Кратком водичу кроз Европску конвенцију о људским правима, истакнут је значај слободе и безбедности личности, у члану 5, протокола бр. 4: „Свако има право на слободу и безбедност личности. Нико се неће лишити слободе сем у следећим случајевима и у складу са законом предвиђеним поступком, (у случају законитог хапшења или лишења слободе због неизвршавања законите судске одлуке или ради обезбеђивања испуњења неке обавезе прописане законом, у случају законитог хапшења или лишења слободе ради привођења лица пред надлежни орган власти због основане сумње да је извршило кривично дело или зато што се оправдано сматра потребним да се тако спречи да изврши кривично дело или побегне после извршења, у случају лишења слободе малолетног лица на основу законите одлуке о васпитном надзору или ради привођења пред орган надлежан по закону, у случају законитог лишења слободе ради спречавања ширења заразних болести, душевно поремећених лица, алкохоличара, уживалаца дрога или скитница, у случају законитог хапшења или лишења слободе да би се спречио неовлашћени улазак у земљу или да би се осигурали протеривање и екстрадиција). Свако ухапшено лице биће одмах и на језику који разуме обавештено о разлозима за његово хапшење и о могућој оптужби против њега (Gomien, 1994: 20).

Србију обавезују сви најважнији универзални међународни уговори о људским правима и то: Међународни пакт о грађанским и политичким правима и два протокола уз Пакт, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, Међународна конвенција о укидању дискриминације жена и Протокол уз ову конвенцију, Конвенција о правима детета и два протокола уз њу (о учешћу деце у оружаним сукобима и о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији), Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида, Конвенција против мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих казни или поступака и Протокол уз ову конвенцију, Конвенција о правима особа с инвалидитетом и Протокол уз ову конвенцију и Конвенција о заштити свих особа од принудних нестанака. Од конвенција о људским правима усвојеним под окриљем УН Србија није ратификовала још само Конвенцију о правима радника миграната, иако ју је потписала још 2004. године. Србија је такође ратификовала Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. о усвајању додатног знака распознавања (Протокол III), Конвенцију о очувању нематеријалног културног наслеђа, Конвенцију о заштити људских права и достојанства људског бића у погледу примене биологије и медицине: Конвенција о људским правима и биомедицини (Петровић et al, 2016: 61).

На порталу „Безбедност на длану“ представљен је однос између људских права и актера безбедности у коме се каже да су: „Људска права урођена права сваког људског бића. Актери сектора безбедности који користе силу дужни су да поштују људска права приликом вршења својих дужности и овлашћења у складу са међународним правом људских права и стандардима људских права у сектору безбедности. Свака држава има за обавезу да се припадницима (запосленима) актера сектора безбедности који користе силу обезбеди поштовање и спровођење људских права и основних слобода који се одражавају у доку-

ментима међународног права и која су у сагласности са релевантним националним уставним и законским одредбама (Безбедност на длану, 2016). Са друге стране за сам израз људска права се истиче да је релативно нов и да потиче из периода после Другог светског рата и оснивања ОУН, када је овај термин заменио првобитне фразе „природно право“ и „права човека“ (Bakšić-Muftić, 2002: 149). Сва људска права су универзална, недељива, међузависна и међусобно повезана. Она су универзална, што значи да припадају сваком људском бићу у једнакој мери. Као и било која друга врста права, и људска права се штите путем различитих механизма – Устава, закона, међународних уговора и сл. Појединци се у тим документима сагледавају кроз одређену категорију (грађанин, жена, радник, странац) или кроз сврставање у одређену групацију (етничка група, политичка странка, удружење). Ово сврставање не угрожава универзалност људских права већ првенствено служи ефикаснијој и прецизнијој заштити. Људска права су неотуђива, нераздвојива од појединца. Она нису и не могу бити ствар заслуге, награде или избора, не могу се продати, поклонити, зарадити или одузети. Људска права су непоништива, што значи да их држава или неко други не могу опозвати. Људска права су недељива. Истог су значаја и међусобно зависна, па се једна група права не може постизати на рачун неке друге групе права (Рудић, 2011: 7). Јасмина Хасанбеговић наводи да: „Без људских права нема ни грађанина – постоји само Untertan (што је немачка реч за поданика, прецизнија од енглеске речи subject). Без људских права, нема ни савремене демократије, ни модерног устава или конституционализма, нити правне државе схваћене као владавина права“ (Хасанбеговић, 2009: 82).

Корпус људских права

Људска права су кроз историју прошла неколико категорија и тенденција је да се са глобализацијом и развојем друштва корпус људских права константно шири. Нека од основних људских права су из домена грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права, између осталог су:

- Право на живот,
- Право лица да не буде подвргнуто мучењу нити нечовечном или понижавајућем третману или казни,
- Право лица да не буде држано у ропству или потчињености, или на присилном или обавезном раду,
- Право на личну слободу и сигурност (Кратки водич кроз људска права за грађане, Ресурсни центар за демократизацију, 2016).

Личне слободе и права обухватају више појединачних људских права. „То су слободе и права које штите физички и духовни интегритет личности и њену приватност... а унесена у уставе ова права и слободе постављају границе државној власти“ (Рајванчић, 2008: 86).

Лепеза људских права је разноврсна и широка и даље обухвата:

- Право на правично саслушање у грађанским и кривичним стварима и друга права у вези са кривичним поступком,
- Право на приватни и породични живот, дом и преписку,
- Слободу мисли, свести и вере,
- Право на пристојан живот, у складу са одредбама Међународног пакта о економском, социјалним и културним правима,
- Право на сигурне и здраве услове рада,
- Право на напредовање у складу са годинама стажа и способностима,
- Право на одмор, слободно време, разумно ограничење радног времена и повремене плаћене допуне,
- Право слободног синдикалног организирања,
- Право на социјалну сигурност,
- Права породице, деце и малолетника на заштиту,
- Право на одговарајући животни стандард и заштиту од глади,
- Слободу изражавања (Кратки водич кроз људска права за грађане, Ресурсни центар за демократизацију, 2016).

Основна политичка права и слободе чине: слобода мишљења и изражавања, слобода мирног окупљања, слобода удруживања, слобода медија, право на обавештеност и приступ подацима у поседу јавних власти, бирачко право, право на учешће у управљању јавним пословима и право на петицију (Милосављевић et al, 2009: 160).

Друга битна права су:

- Право на брак и заснивање породице,
- Право на имовину,
- Право на образовање,
- Право на слободу кретања и пребивалишта.
- Право на имовину,
- Право на рад,
- Право на правичну зараду и једнаку награду за рад једнаке вредности,
- Право јединке на највећи степен физичког и менталног здравља,
- Право на образовање,
- Право родитеља на верски и морални одгој њихове деце у складу с њиховим уверењима,
- Право на учествовање у културном животу,
- право коришћења достигнућа науке и технике,
- права која проистичу из ауторских права,
- право на слободу у областима науке и стваралаштва,
- право на услове који обезбеђују чување, развој и ширење науке и културе
- право на равноправност народа,
- право на развој,
- право на мир,
- право на здраву околину (Кратки водич кроз људска права за грађане, Ресурсни центар за демократизацију, 2016).

Најзад да резимирамо, када су у питању људска права и деловање субјекта система националне безбедности најважнији је следећи корпус људских права и њихово поштовање:

- Право на живот,
- Забрана злостављања и положај лица лишених слободе,
- Забрана ропства и принудног рада,
- Право на слободу и безбедност личности,
- Право на приватност и тајност преписке,
- Заштита података о личности и заштита приватности,
- Слобода изражавања,
- Слобода удруживања,
- Слобода мирног окупљања,
- Положај азиланата у Србији,
- Право на рад, права из рада,
- Право на социјално обезбеђење,
- Националне мањине и мањинска права,
- Положај и права Рома,
- Проблеми и права особа са инвалидитетом,
- Положај особа другачије сексуалне оријентације или родног идентитета,
- Равноправност полова и посебна заштита жена.

Облици угрожавања људских права

Извори и облици угрожавања људских и грађанских права и слобода су бројни и разноврсни. Ако се осврнемо само осамдесет година уназад, што је са аспекта историје изузетно мали временски период видећемо постојање низа ауторитарних и тоталитарних држава, попут нацистичке Немачке, фашистичке Италије, Совјетског Савеза у којима су људска права угрожавана у свом тоталитету. Контекст Другог светског рата обележен је разарањима, жртвама, логорима, постојањем политичких и тајних полиција и масовним ликвидацијама, како унутрашњих политичких опонената, тако и грађана држава које су освајане. Након Другог светског рата и хладноратовског периода, слика није знатно промењена. Комунистички блок имао је отворене политичке полиције, гулаге, политичке затворе, постојала је тотална контрола свих друштвених токова, док је западни блок то радио умивеније, кроз тајни надзор својих грађана, извођење низа тајних акција оличених у политичким превратима политичких фактора блиских комунистичком блоку и масовној циљаној пропаганди. Униполарни светски поредак оличен у супермацији Сједињених Америчких Држава обележен је низом ограничених војних и интервенционистичких акција са циљем стварне заштите, али и често под маском заштите људских права и увођења демократије у „недемократске“ државе, чија позадина је у ствари само пуста глад за енергентима. На пример током прве послехладноратовске деценије број оружаних сукоба у свету је опао за 40%, геноцида и политцида за 80%, међународних криза за 70 %, трговине оружјем за 33%. Просечан број погинулих по оружаном сукобу је такође наставио да пада од 38000 1950. го-

дине па на ниво од 600 погинулих по оружаном сукобу 2001. године (Human Security Report, 2001).

Данас је у свету присутан велики број слабих и пропалих држава, а узроци тога су различите природе. Слабост је оличена у њиховој социјално-политичкој дезинтеграцији, а она се огледа у способности државе да ефикасно испуни своје функције државности (Rotberg, 2004). Уколико није способна да испуни основне елементе државности, како је способна да заштити људска права, спречи корупцију. Угледни амерички истраживачки центар Brookings Institution објавио је 2008. године индекс слабости државе у свету у развоју. Сузан Рајс и Стјуарт Патрик, аутори ове студије, поредили су 141 државу у развоју у односу на 20 критеријума сврстаних у 5 категорија: економске, политичке, безбедносне и социјалне. Као најслабије, урушене државе они су категоризовали Сомалију (1), Афганистан (2), Конго (3) и Ирак (4), а као најснажније међу државама у развоју они су видели Чиле (139), Мађарску (140) и Словачку (141). Србија се налази на 108 месту, слабија је од свих држава у регион укључујући ту Босни и Херцеговину (113) и Македонију (114), а од европских држава према овом индексу од Србије су само слабије Украјина (107), Грузија (90), Молдавија (88) и Белорусија (81) (Rice et al, 2008). За разлику од ове студије која се бавила слабим, пропалим и урушеним државама, часопис Foreign Policy у сарадњи са Фондом за мир објављује индекс пропалих држава који обухвата само 60 најслабијих (Foreignpolicy, 2009).

Недвојиво повезани концепти са људским правима, јесу глад и сиромаштво, јер не можемо говорити о држави благостања и поштовања људских права, ако је сиромаштво и незапосленост општеприсутна појава. Тренутно у свету око 2,5 милијарди људи живи у сиромаштву (мање од \$2 дневно) од чак 1,4 милијарда људи живи у екстремном сиромаштву (мање од \$1,25 дневно) (Rice et al, 2010).

Према подацима UNICEF-а, 22 000 деце у свету свакодневно умре пре пете године живота, углавном због проблема који произилазе из сиромаштва, што је преко седам пута више него укупан број жртава терористичког напада 11. септембра 2001. године (Unicef, 2012). Према подацима СЗО, само 2004. године умрло је 10,4 милиона деце (углавном у неразвијеним државама) од чега 4,1 милиона због неухрањености или еколошких ризика које је било могуће предупредити (WHO, 2009).

Сиромаштво је уско повезано са другим претњама за људску безбедност као што су болест или глад. Велики број нових инфективних болести које су се у последњих неколико деценија прошириле по читавом свету (сарс, хив, хепатитис Ц, Х5Н1, Ебола) настале су управо у најсиромашнијим државама света. У подсахарској Африци, где је забележен и први случај ХИВ-а (у Белгијском Конгу 1959. године) око 5 % становништва болује од ове болести док је у неким државама овим смртоносним вирусом заражена чак четвртина становништва (Свазиленд 26,1%, Ботсвана 23,9%, Лесото 23,2%, Јужноафричка Република 18,1%) (UNAIDS, 2008). У овом делу света налази се 67% од укупно 33 милиона оболелих од ове болести као и 75% годишњих смртних случајева изазваних сидом.

Са 25 милиона жртава, сида је друга најсмртоноснија епидемија у историји, за сада далеко иза куге која је у 14. веку однела 75 милиона Европљана (UNAIDS, 2008: 31). Осим сиде која укупно односи 2,9 милиона жртава годишње, и друге најсмртоносније болести убедљиво највише живота односе међу најсиромашнијима, као што су респираторне болести (3,9 милиона), дијареја (2.1 милиона), туберкулоза (1,7 милиона) и маларија (1,1 милион) (Hough, 2004).

Захваљујући савременој пољопривредној технологији свет поседује капацитет да произведе довољно хране за све. Међутим, проблем је у комбинацији сиромаштва, политике и еколошких ризика. Неке од најмасовнијих глади су изазване смишљеном политичком акцијом. На пример у Кини је између 1958. и 1962. године од глади умрло око 30 милиона људи пре свега због насилне урбанизације и колективизације пољопривреде. Совјетска политика усмерена против украјинског национализма била је пресудна у случају велике глади у Украјини 1932-1933. године која је однела око 5 милиона живота и коју многе државе данас третирају као геноцид. Међутим, у неким другим случајевима, природни фактори били су пресудни као што је на пример суша која је у Кини 1876-1878. године однела 12 милиона живота, или у Бенгалу (данашњи Бангладеш) 1770. године око 10 милиона живота (Amartya, 1999: 17).

Сиромаштво није само претња по безбедност појединца већ може бити претња и по националну безбедност. Сиромаштво је један од главних узрока слабљења државе (Rice et al, 2010: 23). На пример државе које су најсиромашније по правилу су међу најслабијима и обратно, најбогатије државе на свету су углавном и међу најјачим. Сиромашне државе имају много веће шансе да буду захваћене грађанским ратом него богате (Collier et al, 2004: 563). Према неким прорачунима, држава која има \$250 долара БДП по глави становника има 15% шансе да буде захваћена грађанским ратом у наредних пет година док је за државу која има \$5,000 долара БДП по глави становника та шанса мања од 1% (Rice et al, 2010: 7). Једном када грађански рат избије, ниво сиромаштва утиче на дужину трајања конфликта, а када се он оконча на могућност његовог поновног избијања (Collier et al, 2004, 253).

Често је присутна пракса моћних држава са геополитичким претензијама у правцу циљаног слабљења одређене државе економски и технолошки неразвијене, али богате енергентима, са циљем изазивања ширих криза и конфликта, политичких преврата и обојених револуција, где се недемократским путем на власт доводе политички лојални лидери. Сваки покушај одбране државе која је овако угрожена проглашава се кршењем људских права, недемократским и тоталитарним понашањем са осудом светске медијске заједнице и широко организованом медијском пропагандом. Резултат оваквих конфликта су масовна разарања, појаве великог броја избеглица и масовних миграција, као што је данас случај миграција ка Европској унији. Узрочно-последични резултат миграција јесте јачање екстремне деснице широм Европе. Политичари попут Пима Фортујна у Холандији, Жан Мари Лепена у Француској и Јерга Хајдера у Аустрији изградили су своје каријере на антиимиграцијској реторици

која се окреће око угрожености "нашег" наспрам "њиховог" начина живота. Значајне миграције становништва из других културних средина често се опажају као претње по опстанак заједнице као што је случај са русификацијом Летоније или исламизацијом Европе. Секуритизација илегалне или легалне миграције, поред тога што подразумева прављење везе између имиграције и политичке стабилности, неретко прави везу и непосредну везу са колективним идентитетом. Илустративан пример је Француска у којој је ова веза институционализована кроз "Министарство за имиграцију, интеграцију, национални идентитет и комплементарни развој", основано 2007.

Претње социјеталној безбедности, такође, не можемо посматрати одвојено од угрожавања људских права. Вивер сматра да је то тако због тога што "су заједнице такође значајне политичке реалности а њихове реакције на претње њиховом идентитету ће бити политички значајне". Социјетална безбедност тиче се "великих самодовољних идентитетских група које су способне да се репродукују независно од држава" (Waever, 1993: 583). Идентитети који су према Вивери најподеснији за мобилизацију и секуритизацију су етно национални и религијски идентитети (Waever, 1993: 23). Социјеталну безбедност можемо дефинисати на више начина и то као: "Одржив развој традиционалних образаца језика, културе, религијских и националних идентитета као и обичаја државе" (Waever, 1993: 23). "Способност друштва да очува своје суштинске особине услед променљивих околности и упркос могућим или стварним претњама" (Buzan, 1991: 122). "Одбрана идентитета од опажених претњи, или још прецизније одбрану заједнице од опажених претњи по њену безбедност" (Waever, 1993: 281). "Одрживост, унутар прихватљивих услова за еволуцију, традиционалних образаца језика, културе, удруживања, верског и националног идентитета и обичаја" (Waever, 1993: 23).

Закључак

Супротстављање савременим изазовима, ризима и претњама често у себи може носити и ризике угрожавања људских права. Све више долази до тога да су облици угрожавања актуелнији и вероватноћа њиховог испољавања је знатно већа (Gutjahr Melanie, 2005: 127). Све те промене и све веће неједнакости у економском развоју, уз бројне друге факторе доводе до развоја низа нових облика угрожавања – нових ризика и претњи. Сви ти ризици и претње поред класичног војног карактера, имају и политички, економски, еколошки, социјетални, а у новије време све више се говори и о сајбер карактеру. Што са собом повлачи и ризике угрожавања људских права.

Без обзира на сложеност међународне геополитичке сцене и међународне безбедности, која значајно утиче на перцепцију и креирање политике националне безбедности и механизма заштите националне безбедности, мора постојати баланс између остваривања националне безбедности и поштовања људских права. Разноликост и мултипликација безбедносних ризика и претњи друштву утицала је на пораст претњи, механизма заштите, али и повећање ризика по људска и грађанска права и слободе.

Претње националној безбедности као што је тероризам, често се злоупотребавају за масовни надзор и контролу грађана, посебно када је у питању коришћење средстава масовне комуникације. Са правом се воде полемике о “цени” која се плаћа у борби против глобалних изазова и опасности, као и да ли достизање жељеног нивоа националне безбедности са друге стране урушава опште-утемељена људска права и вредности, на којима почива или треба почивати свако друштво које тежи слободи, миру и развоју.

Литература:

1. Avramović, Sima (2000): *Opšta pravna istorija – Stari i Srednji vek*, Narodna knjiga, Beograd
2. Bakšić-Muftić, Jelena (2002): *Sistem ljudskih prava*, Sarajevo
3. Buzan, Barry (1991): *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London
4. Waever, O (1993): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Washington
5. *Global Health Risks (2008): Mortality and Burden of Disease Attributable to Selected Major Risks*, WHO, 2009.
6. *Report on the Global AIDS epidemic 2008*, UNAIDS
7. Gomien, Den (1994): *Kratak vodič kroz evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Prometej, Beograd
8. Djurant, Vant (1995): *Istorija civilizacije – Istočne civilizacije*, Narodna knjiga, Beograd
9. *Deklaracija o nezavisnosti*, 04. juli 1776. godine (*The Declaration of Independence*, July 4, 1776), (http://www.heritage.org/file:///C:/Users/name/Downloads/FP_PS08.pdf, 18.03.2015).
10. *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789)*, (<http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp#declaration>, 18.03.2015).
11. Dimitrijević, Vojin, Paunović, Milica (1997): *Ljudska prava*, Beograd
12. Dragišić, Zoran, Janković, Brankica, Bošković, Milica (2015): *Prikupljanje obaveštajnih podataka kao izazov poštovanju ljudskih prava*, *Politika nacionalne bezbednosti*, broj 2, Beograd
13. Delbez, Lant (1964): *Les principes generaux du droit international public*, Paris
14. Ignjatijev, Milan (2006). *Ljudska prava kao politika i idolopoklonstvo*, Službeni glasnik, Beograd
15. Collier, P., Hoeffler, A. and Soderbom, M (2004): “On the Duration of Civil War”, *Journal of Peace Research*, 41, no.3, Oxford
16. Claude, R. P. & B. H. Weston. (1989): *Human Rights in the World Community, Issues and Actions*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
17. Lazić, Željko, Matijašević, Martin (2016): *Uvod u smrt – numerus clausus 1940. godine i ograničavanja prava Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji*, Akademija za nacionalnu bezbednost, JP „Službeni glasnik“, Beograd
18. Lazić, Željko, Matijašević, Martin (2016): *Problemi obaveštajne analize u eri globalizacije*, *Tematski zbornik radova: Jugoistočna Evropa i položaj Republike Srbije*, edicija *Bezbednost u postmodernom ambijentu*, knjiga XX, Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti, Beograd

19. Mitrović, Kristina (2012): *Etička strana preobražaja pravne države i vladavina prava*, Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu, Niš,
20. Milenković, Dejan (1974): *Unutrašnja nadležnost država i međunarodna zaštita ljudskih prava*, Beograd
21. Milosavljević, B. Popović, D. (2009): *Ustavno pravo*, Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta Union i Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd
22. Narančić, Mane (2015): *Moralna komponenta ljudskih prava – master rad*, Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet, Niš
23. Ostrogorski, Georgiev (1969): *Istorija Vizantije*, Prosveta, Beograd
24. Petrović, V. Pokuševski, D. (2016): *Ljudska prava u Srbiji 2015 – pravo, praksa, međunarodni standardi*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd
25. Pajvančić, Marijana (2008): *Ustavno pravo*, Pravni fakultet, Novi Sad.
26. Piertoht, Boyd, Schlink, Bret (2009): *Grundrechte Staatsrechte II*, C.F. Müller, Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Hamburg
27. Pešić, Milica (2015): *Praksa Evropskog suda za ljudska prava koja se odnosi na slobodu izražavanja*, master rad, Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu, Niš
28. Rudić, Milica (2011): *Ljudska prava – priručnik za nastavnike*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2011
29. Rice, E. S., Graff, C. and Pascual, C (2010): *Governing Poverty: Weak States and US National Security*, The Brookings Institution, Washington
30. Rotberg I. R. (2004): *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton
31. Rice, E. S. and Patrick, S (2008): *Index of State Weakness in the Developing World*, The Brookings Institution, Washington
32. Rice, E. S., Graff, C. and Pascual, C (2010): *Governing Poverty: Weak States and US National Security*, The Brookings Institution, Washington
33. Schmitt, Carl (1932): *Legalität und Legitimität*, München und Leipzig
34. Stojanović, D. M. (2007): *Ustavno pravo* (prva knjiga), Niš
35. Sen, Amartya (1981): *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Clarendon Press, Oxford
36. Sen, Amartya (1999): "Democracy as a Universal Value", *Journal of Democracy* 10(3): 3–17, Oxford:
37. Collier, P. and Hoeffler, A (2004): "Greed and Grievance in Civil War", *Oxford Economic Papers* 56.October, Oxford
38. Tomušat, Kristen (2006): *Ljudska prava između idealizma i realizma*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd
39. Foner, P. S. (ed.) (1945): *The Complete Writings of Thomas Paine. New The Collected Works of Thomas Paine*, The Citadel Press, New Yorke
40. H.A.L., Hart (1995): *Are There Any Natural Rights?* *The Philosophical Review*, Vol. 64, No. 2, New York
41. Hobs, Tomas (1961): *Levijatan*, Kultura, Beograd
42. Hough P (2004): *Understanding Global Security*, Routledge, London
43. Hasanbegović, Jasmina (2009): *Kultura i/ili ideologija ljudskih prava – retorika i realnost*, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, Beograd

PHENOMENOLOGY OF HUMAN RIGHTS ENDANGERMENT IN CONTEMPORARY SOCIETY

Summary: Human rights today are a term that is easily used by lawyers, politicians and many others, but very often it is not entirely clear what all the meaning of this term is, so views on what is meant by human rights can be quite different, as well as views about how and by what human rights are endangered. Human rights are not a legacy of modern society, human rights considerations can be seen in various historical writings. Depending on the level of development of a certain society, the range of human rights was wider or narrower, as well as the forms of their endangerment. Modern society with many positive achievements brings with it various modalities of endangering human rights. Sometimes the forms of endangerment are blurred and difficult to see, and sometimes they are unambiguously and transparently manifest. The paper analyzes the phenomenology of endangering human rights in modern society and presents a whole range of different forms of endangerment.

Key words: society, endangerment, rights, security, community, forms

